

22. Ясавеев И. «Социальная проблема» в социологическом лексиконе [Электронный ресурс] / И. Ясавеев // Социальная реальность. – 2006. – № 6. – Режим доступа : www.socreal.fom.ru
23. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навчальний посібник / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.
24. Lüssi Peter. Systemische Sozialarbeit: Praktisches Lehrbuch der Sozialberatung / Lüssi Peter. – Bern, Stuttgart: Haupt Verlag AG, 2001. – 501 p.
25. Social security in developing countries / edited by Ehtisham Ahmad, Jean Dreze, John Hill and Amartya Sen. – Oxford : Clarendon Press. – 1991. – 496 p.

УДК 316.6

Т.В. Мазур, канд. психол. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО НАПОВНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті розглянуто суб'єктивне благополуччя у його обумовленості з ціннісно-смысловим формуванням особистості у професійному самовизначенні соціального працівника. Проаналізовано динаміку ціннісно-смыслових утворень у професійній діяльності в її співвідношенні з задоволеністю життям і професійною діяльністю.

Ключові слова: задоволеність життям, емоційний комфорт, психологічне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, ціннісно-смыслові утворення.

В работе рассмотрена проблема субъективного благополучия в его обусловленности ценностно-смысловым формированием личности в профессиональном самоопределении социального работника. Проанализирована динамика ценностно-смысловых образований в профессиональной деятельности и в ее соотношении с удовлетворенностью жизнью и профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: удовлетворенность жизнью, эмоциональный комфорт, психологическое благополучие, субъективное благополучие, ценностно-смысловые образования.

The paper treats the problem of subjective well-being as conditioned by the valuable and semantic formations of a person in his/her professional self-determination. Questions of the dynamics of these valuable and semantic formations in professional activity and their correlation in the appearance of work and life satisfaction are subjected to theoretical analysis; the semantic importance of trouble as well as well-being is emphasized, and a self-determining role of the valuable and semantic sphere of a person is established, its mechanism being contradiction expressed as dissatisfaction.

Key words: satisfaction by life, emotional comfort, psychological prosperity, subjective prosperity, valued-semantic educations.

Постановка проблеми. Оцінювання людиною свого життя, її емоційне ставлення до нього формується, безсумнівно, під впливом соціокультурної ситуації і безпосередньо впливають на особистісний та професійний розвиток, особливо у професіях «людина-людина».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для характеристики стану суб'єктивного світу особистості в аспекті його сприятливості вживають різні терміни: переживання (відчуття) щастя, задоволеність життям, емоційний комфорт, добробут, "психологічне благополуччя", "суб'єктивне благополуччя". Що стосується феномена благополуччя, то розробленню цієї проблеми присвячені роботи М.М. Брадбурна, Б.С. Братуся, Е. Динера, І.В. Дубровіної, К. Ріфф, О.Є. Созонтова, П.П. Фесенко та інших, у той же час ця проблема, як і раніше, залишається однією з малорозроблених як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці. Аналізуючи існуючі підходи, можна зробити висновок, що ці поняття характеризують переживання і стани, властиві здоровій особистості. У багатьох наукових працях "суб'єктивне благопо-

луччя" трактується як певне оцінювання, за допомогою якого людина характеризує свою поточну життєву ситуацію. Не піддаючи сумніву можливість отримання такого оцінювання від респондента (при психологічному або соціологічному анкетуванні), необхідно зауважити, що за нею стоїть широкий спектр переживань суб'єктивного благополуччя особистості.

Найбільш широко проблема суб'єктивного благополуччя досліджувалася зарубіжними вченими. В їх розвідках висвітлюються питання структури суб'єктивного благополуччя, впливу життєвих цілей на суб'єктивне благополуччя, гендерних особливостей у переживанні суб'єктивного благополуччя. Вітчизняна психологія до цієї проблематики звернулася зовсім недавно. Теоретичні розроблення здійснювалися щодо емоційного ставлення до свого життя. Останнє є одним з провідних компонентів суб'єктивного благополуччя. Серед науковців, які нині досліджують цю проблематику, треба назвати В. Духневича, Л. Сохань, Т. Титаренко. Особистісні прагнення відображають те, що особистість хоче отримати від життя ту задоволеність життям, яку можна очікувати від майбутнього (К.О. Абульханова-Славська, Т.М. Березіна). Важливими детермінантами задоволеності є такі характеристики прагнень, як часова регуляція, реалістичність, оптимістичність, узгодженість (Є.І. Головаха).

Метою статті є дослідження проблеми суб'єктивного благополуччя в його умовленості ціннісно-смісловим формуванням особистості у професійному самовизначенні працівників соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивне благополуччя особистості, будучи інтегральним соціально-психологічним утворенням, визначається через систему уявлень особистості про себе, своє життя, стосунки, стани тощо. Особливо важливим у формуванні благополуччя виступає система смислових утворень особистості та їх якісних зв'язків. Особливого значення набуває професійне самовизначення, яке розуміється в широкому сенсі як пошуки суб'єктом свого способу життєдіяльності.

Ціннісно-сміслові характеристики особистості можуть виступати стосовно формування суб'єктивного благополуччя подвійно: деякі дослідники вважають їх включеними у благополуччя, розглядаючи його як показник свідомості (Д.О. Леонтьєв [1]), інші – як чинник благополуччя (М. Аргайл [2], В. Франкл та ін.).

Невипадково пошуки смислу, формування певної впорядкованості цінностей і смислових одиниць у свідомості людини супроводжуються дискомфорними станами і відчуттям неблагополуччя. Однак саме ці пошуки з часом можуть сприйматися як найбільш продуктивні, благополучніші і характеризуються поняттям «щастя». Цю особливість можна було б назвати ефектом «відтермінованого благополуччя», так як минуле у сприйнятті людини виявляється більш повним, «щасливим», якщо в ньому можна відзначити більшу, порівняно з сьогоденням, кількість значимих подій (навіть пов'язаних із труднощами).

З іншого боку, наявність осмисленої життєдіяльності, відповідно, планів, реалізація яких припускає опору на смислові одиниці, і, особливо, переконаність у тому, що намічене неодмінно збудеться, є чинником благополуччя. При цьому не так важливо, наскільки реалізація планів об'єктивно можлива. Успіх, як показують дослідження [3], пов'язаний не стільки з мотивацією досягнення та впевненістю в досягненні, скільки з певними сумнівами за наявності такої мотивації.

Цілком очевидно, що смислова визначеність і є чинником благополуччя, однак не до кінця зрозуміло, яка якісна характеристика цього зв'язку, а також те, чому люди, ус-

відомлюючи і розуміючи події, що відбуваються в їх житті, маючи довгострокові та близькі смислові перспективи, нерідко переживають дискомфорт і неблагополуччя.

Очевидно, це пов'язано з тим, що осмисленість картини світу, говорячи словами О.М. Леонтєва [3], наявність смислового поля є недостатнім для того, щоб утворилася певна цілісність, яка включає як самого суб'єкта, так і систему його відносин із зовнішнім світом.

Взаємозв'язок суб'єктивного благополуччя особистості і суб'єктивного смислоутворення видається важливим для вивчення в соціально-психологічному контексті. Природно, мова йде не стільки про результат – визначення смислу буття, бо наявність більш або менш оформленої структури життєвих (буттєвих) смислів є чинником благополуччя, скільки про стратегії наповнення цієї структури, про її якісні складові. Як показано в багатьох дослідженнях (С.Л. Рубінштейна, В. Франкла, М. Аргайла та ін.), смислова визначеність виступає регулятором відносин суб'єкта із зовнішнім світом, а також напрямів активності, її якісних характеристик. Однак така ситуація виступає фоною, а в реальному часі на суб'єктивне благополуччя значною мірою впливає суб'єктивне оцінювання конкретних дій, вчинків, з точки зору їх значення, смислу. І, звичайно ж, суб'єктивне благополуччя саме є чинником смислоутворення, оскільки значення присвоюються різним об'єктам залежно від його локусу. Очевидно, ті об'єкти, які мають більшу ємність у формуванні благополуччя (або неблагополуччя), отримують більш високий ступінь значимості. З іншого боку, смислоутворення можливе в ситуації гострої незадоволеності, як показав В. Франкл на прикладі концентраційного табору. Крім того, і добробут, і неблагополуччя мають значення і сенс. Осягнення сенсу факторів неблагополуччя, в більшості випадків, може стати підставою до активності щодо їх подолання. Ці феномени відносяться до суб'єктивної реальності, яку особистість вибудовує завдяки своїм соціальним зв'язкам і відносинам.

Суб'єктивна підстава включає і ціннісні ієрархії, соціальні установки, ролі, тобто внутрішні інстанції особистості. Локуси суб'єктивного благополуччя, якісний зміст його конструктів залежать від вищих диспозицій особистості, ціннісно-орієнтаційних комплексів. Вони є інтегральними утвореннями, тобто для переживання благополуччя необхідні пошук та інтеграція когніцій, які відповідають успіху, завдяки чому створюється базовий конструкт, в якому хоча б один елемент по своїй смисловій насиченості повинен бути домінуючим. У разі неможливості реалізації цього елемента особистість вдається до атрибутування, наділяючи більшим сенсом те, що раніше було менш значущим. Таким чином, наповненість життя значущими подіями, наявність смислу і цільової ієрархії привносять задоволеність і, як результат, створюють зону суб'єктивного благополуччя.

Звернемося до розгляду питання про формування суб'єктивних відносин, що впливають на весь спектр поведінкових реакцій особистості, обумовлених смисловими утвореннями.

Ієрархія ціннісно-смислових одиниць особистості піддається формальному опису за допомогою моделювання. Воно може бути включено у всю сукупність психологічних і соціально-психологічних явищ, що чинять вплив на соціальну поведінку людини в ролі самостійного утворення. Оскільки особистість багатогранна й особистісні утворення динамічні, кожна ситуація створює певне перетворення ціннісно-смислових одиниць.

Тому смислове самовизначення особистості, що лежить в основі її переживань, поведінки, відносин, не може бути охарактеризоване в поняттях статичності.

Тим часом різні комбінації ціннісно-смилових одиниць можуть вступати в суперечність з оцінювальними характеристиками ситуації, що, відповідно, стає фактором зниження задоволеності предметною діяльністю чи собою і, в більшості випадків, приводить до розвитку дезадаптації.

Стосовно професійного самовизначення ця підструктура «спеціалізується» на тому типі діяльності, який більшою мірою приймається суб'єктом. Тут виявляються особливості, які полягають у тому, що залежно від етапу самовизначення різні ціннісно-смилові утворення (і навіть одні й ті ж) можуть бути або підставами, або детермінантами, або самі виникати в його процесі і під його впливом. Звідси випливає необхідність вивчення ціннісно-смилових утворень особистості в різних умовах і етапах її професіоналізації з тим, щоб можна було відповісти на питання про спосіб її самоздійснення, самореалізації в професійній (і не тільки) сфері. Необхідно також відзначити, що описувані процеси по-різному представлені у свідомості індивіда залежно від успішності, суб'єктивним індикатором якої є відповідний вид задоволеності й у цілому суб'єктивне благополуччя. Ще В. Франкл говорив про те, що пошук смислу і, відповідно, рефлексія ціннісно-смилової сфери, її неструктурованість, пошуки головних елементів служать показниками того, що людина «пройшла мимо своєї долі», опинилася в певному діяльнісному вакуумі. З іншого боку, трудову діяльність як психологічне явище можна розглядати, тільки виходячи на рівень смислу діяльності конкретної людини, вважають дослідники психології праці М.С. Пряжніков і Є.Ю. Пряжнікова [4]. Аналіз цих смислів і їх місця в цілісному самовизначенні людини становить одну з найважливіших завдань сучасної психології. Щодо проблеми професійної діяльності, то її зміст не може бути відірваний як від інших видів діяльності, так і життя в цілому. Певна співвіднесеність життєвих і професійних (трудова) ціннісно-смилових орієнтацій виступає важливим чинником благополуччя. Однак, на наш погляд, набуває значимість поєднання ціннісно-смилових характеристик особистості з ідеальною структурою професії, а також їх перетворення в процесі соціалізації. Мова йде про те, якою мірою зміни в рівнях професійної соціалізації та розвитку підкріплюються змінами в ціннісно-смиловій сфері – чи відбувається їх зближення або, навпаки, розбіжність.

У той же час, крайні варіанти цього співвідношення, які завдають шкоди тій чи іншій сфері (професійній і позапрофесійній), не можуть бути оцінені позитивно з погляду психологічного благополуччя особистості. Це означає, що різке протиставлення суб'єктивного благополуччя в професійній або життєвій сфері (що буває вкрай рідко) може ставати чинником кризових станів особистості. Тим часом певна будова ціннісно-смилової сфери, яка забезпечує ту чи іншу спрямованість особистості, відповідно блокує актуалізацію інших утворень і відповідних спрямувань. У зв'язку з цим, цікавими є дані Л.Б. Ернштейна, отримані на російській вибірці, згідно з якими середня задоволеність смыслом життя значно нижче середньої задоволеності життям у цілому [5]. Це говорить лише про те, що в поняття «життя», здебільшого, вкладається різноманіття потреб людини, задоволення яких займає більшу частину повсякденної діяльності, які можна досить швидко оцінити, а «смысл життя» – поняття більш узагальнене, не вимірюване в матеріальних категоріях і важко піддається «буденній» операціоналізації.

Як показав у своїй роботі Е. Фромм [6], людське суспільство навчилося формувати певну смислову систему стосовно будь-якої діяльності. Продовжуючи цю лінію міркувань, можна з достатньою часткою впевненості стверджувати, що професійна діяльність суб'єкта, в силу потреби особистості до конгруентності, може бути певною мірою смисловою і, більш того, містити особистісний потребнісний компонент (не тільки у забезпеченні вітальної потреби, але й у процесуальному сенсі). Тим часом, «нав'язана» чи здобута цінність діяльності не може бути мірилом суб'єктивної задоволеності нею. Для цього необхідний аналіз тих внутрішніх інстанцій особистості, які найбільш актуалізовані в реалізації цієї діяльності.

Необхідно розрізняти рівні задоволеності залежно від того, яку в певний момент часу потребу «обслуговує» професійна діяльність – фізіологічну, соціальну чи метапотребу. Таким чином, мова може йти лише про динамічні утворення особистості, включаючи безліч соціально-психологічних її феноменів.

Формування суб'єктивного благополуччя обумовлено соціальним пізнанням. Суб'єктивне благополуччя особистості є якісною (оціночною) стороною суб'єктивної реальності, яка вибудовується індивідом на основі соціальних норм, установок, а також власного досвіду; інакше кажучи, емоційно-оцінні ставлення особистості до життя є не що інше, як вставлення до того образу, який виникає саме внаслідок соціального пізнання. Як відомо, цей процес не обмежується лише віддзеркаленням реальності, вона піддається конструюванню. Під «конструюванням» Г.М. Андрєєва розуміє приведення у систему інформації про світ, організацію цієї інформації, що пов'язує структуру з метою осягнення її смислу [7].

Можна сказати, що суб'єктивна реальність завжди опосередкована соціальними відносинами. Осягнення смислу, смислоутворення зумовлені тим, що для особистості суб'єктність, смисл не дається у готовому вигляді, для кожного суб'єкта він набуває свої відтінки і якісні характеристики, відмінні від таких в інших людей. Тим не менш, не осягаючи значень, які інші надають тим чи іншим обставинам, подіям, для особистості виявляється недостатньо набути власного смислу і, очевидно, досягти особистісного рівня суб'єктності. Залежно від того, якою мірою особистість реалізує суб'єктну позицію, уявлення про своє благополуччя змінюються і збагачуються не тільки у своєму когнітивному змісті, але й емоційному, конотативному та регуляторному.

Суб'єктивне розуміння об'єктивної реальності будується на основі безлічі детермінант суб'єктивного характеру, соціального та особистісного досвіду, де визначальну роль відіграє структура смислів. Смислове самовизначення як проекція у майбутні події, наповнених змістом, значенням, має головну детермінанту в сьогоденні. Тому в професійному самовизначенні поряд із процесами визначення професійного майбутнього, куди включені і характеристики праці, матеріальний добробут, можливість кар'єрного росту, формується певна смислова система, яка співвідноситься з цілісною системою життєвизначення.

Як відомо, при високому ступені благополуччя виявляється наявність мети в житті і почуття спрямованості, почуття осмисленості свого минулого і сьогодення, переконання, які надають життю мети. Осмисленість життя, наявність смислових одиниць на рівні ближньої і дальньої перспективи, безсумнівно, є суттєвим чинником суб'єктивного благополуччя особистості. Але разом з тим, усі ці категорії є результатом смислоутворюючої діяльності суб'єкта, його пошуків і глибокої внутрішньої роботи: зважування, порівняння, аналізу різних смислових утворень як цін-

ностей, загальнолюдських норм. Мова йде про співвіднесення особистісної долі і загальної, людської долі, представлених у культурі, соціальних уявленнях груп. Таким чином, питання про особистісний смисл і особистісне благополуччя багато в чому пов'язане з розумінням цих утворень і їх змісту, особливо на рівні повсякденних уявлень, які мають місце в певній історичній епосі, в певній суспільній формації, в конкретній етнічній, соціально-економічній та інших видах культури.

Зі сказаного випливає необхідність вивчення підстав для соціального порівняння соціальних уявлень, оскільки це дає можливість не тільки відповісти на питання, з чого будується суб'єктивне благополуччя, але й в якому вигляді воно буде представлене в майбутньому, а середньострокове і довгострокове прогнозування надасть можливість для найкращої підготовки до психологічної роботи з людьми на рівні детермінант благополуччя.

Одним із важливих аспектів досліджуваної проблематики виступає співвідношення уявлення про смисл і життя («природні людські потреби»). На основі цього співвідношення І.О. Джидарьян і Є.В. Антонова виділили два найбільш загальні типи особистості – «гедоністи» (основна установка яких – «життя вище за смисл») і «евдемоністи» («смисл вищий за життя») [8]. Однак, на наш погляд, такий підхід застосовний лише для певно вікової групи. Не вдаючись до дискусії щодо цього підходу, відзначимо необхідність більш диференційованої типології, заснованої на розумінні різних щодо «смислу і життя» варіацій. Крім того, необхідно мати на увазі й те, що для суб'єкта смислового значення може набувати будь-який аспект його життєдіяльності, будь-яка активність.

У своїх міркуваннях про взаємозв'язки щастя і прагнення до смислу В. Франкл доводить, що прагнення до смислу як «базове прагнення людини знайти і здійснити смисл і мету» [9] є підставою для щастя, а досягнення мети створює причину для щастя.

Перефразовуючи ці міркування, можна сказати, що суб'єктивне благополуччя – це завжди певний результат діяльності; однак, чим частіше воно стає об'єктом уваги, тим більше особистість абстрагується від самої діяльності, тобто тих причин, тих підстав, які стали базовими чинниками переживання благополуччя. Зі сказаного також випливає й те, що не будь-яка «справа» може служити подібною причиною чи підставою, а лише та, яка має під собою смислове навантаження – чи його процес, чи його результат. Очевидно, тут є певні відмінності залежно від особливостей соціально-психологічної структури особистості, а також індивідних характеристик, оскільки останнє залежить від того, на що орієнтована особистість, на який тип інтелектуальної діяльності.

Необхідно зазначити і те, що часовий простір між досягнутим результатом і подальшим початком реалізації нової мети не повинен перевищувати певного порогового значення, інакше переживання результату може стати підставою для зниження суб'єктивного значення досягнення, і відповідно, ступеня благополуччя.

Особливо важлива думка В. Франкла про те, що людина не може бути мотивована щастям, її мотивує те, що породжує щастя. Очевидно, в індивідуальній свідомості благополуччя опредмечується різними феноменами – або динамічними, або статичними. У цьому сенсі слушна позиція В. Франкла, згідно з якою перенесення з об'єкта бажання на саме бажання, з мети на задоволення являє собою похідну форму людської мотивації. Між тим особистість прагне до благополуччя як такого, од-

нак досягнення благополуччя пов'язане з цим прагненням лише опосередковано – її діяльністю, відносинами, спілкуванням, задоволенням.

Ще одним, не менш важливим, аспектом аналізу є розгляд ціннісно-сислової сфери як інстанції самодетермінації особистості і суб'єктивних відносин. Необхідно зазначити той факт, що потреби у смисловій визначеності, внутрішній цілісності, узгодженості є умовою для когнітивних, емоційних, поведінкових підструктур, які задіяні під час зіткнення з різними ситуаціями, включаючи і систему самоставлення особистості. У цьому сенсі сформованість ціннісно-сислової сфери, її власна несуперечливість (у суб'єктивному уявленні) служить фактором інтеграції всієї особистості для реалізації цілей і потреб індивіда в системі різних відносин. Зокрема, в дослідженнях, проведених О.Є. Бочаровою, показано, що узгодженість у ціннісно-сисловій сфері між «значимістю» і «доступністю» супроводжується благополуччям на емоційному рівні, а, відповідно, розрив між «значимістю» і «доступністю» – неблагополуччям [10]. Це, на наш погляд, свідчить про те, що оціночні характеристики за значущістю і доступністю ціннісно-сислових утворень служать «активізаторами», які спрямовані на подолання внутрішньої ситуації напруги; поведінковий вихід може бути різним, знову ж таки в силу якісних характеристик ціннісно-сислової сфери. У різних комбінаціях вони по-різному обумовлюють поведінку: або на перетворення ситуації, або на внутрішні зміни особистості, або на самозадоволення і т. д. Однак самодетермінуюча роль ціннісно-сислової сфери полягає у перетвореннях її самої під впливом ціннісно-сислових одиниць або конфліктів окремих цінностей. У будь-якому випадку це пов'язано з задоволеністю/незадоволеністю особистості, яка виступає своєрідним механізмом змін. Такого висновку у своїх дослідженнях дійшла І.А. Джидарьян, яка зазначає, що чим більше людина цілеспрямована, сприймає процес свого життя як такий, що задовольняє її, тим імовірніше вона здатна до самозміни. Очевидно, подібне виявляється і в професійній сфері особистості: несуперечливість ціннісно-сислових орієнтацій у професії, або невисокий рівень її конфліктності здатні, певною мірою, спонукати особистість до досягнень, самозмін для більшої ефективності, суб'єктивно оцінювати та відображати задоволеність/незадоволеність професією.

Висновки. Сислова визначеність у професійній і життєвій сферах служить значущим чинником суб'єктивного благополуччя особистості. Необхідно вивчати взаємозв'язок благополуччя і сислових утворень, обумовлений різними перетвореннями у системі професійної діяльності людини, і виявити його специфіку на різних етапах професійної соціалізації.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности / Д. А. Леонтьев // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 1. – С. 15-25.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – М., 1990 ; Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1977.
3. Пряжников Н. С. Психология труда / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – М., 2004.
4. Созонтов А. Е. Гедонистический и эвдемонистический подходы к проблеме психологического благополучия / А. Е. Созонтов // Вопросы психологии. – 2006. – № 4. – С. 105-114.
5. Эрнштейн Л. Б. Запретная теория ценностей: психологические и социологические следствия представления ценностей как динамических запретов / Л. Б. Эрнштейн. – СПб., 2008. – 122 с.
6. Fromm E. Man For Himself. An inquiry into the psychology of ethics. – N.Y., 1964.
7. Андреева Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. – М., 2000.

8. Джидарьян И. А. Проблема общей удовлетворенности жизнью: теоретическое и эмпирическое исследование / И. А. Джидарьян, Е. В. Антонова // Сознание личности в кризисном обществе. – М., 2010. – С. 76-94.

9. Франкл В. Человек в поисках смысла: введение в логотерапию / В. Франкл. – СПб. : Ювента, 1997. – 152 с.

10. Бочарова Е. Е. Стратегии поведения и субъективное благополучие личности / Е. Е. Бочарова // Вопросы общей и социальной психологии. – Саратов, 2005. – С. 67-75.

УДК 316.614

Т.І. Сила, канд. психол. наук

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Застосування екосистемного підходу дозволяє здійснити холистичний погляд на проблему насильства, що є результатом складної взаємодії індивідуальних, групових, соціальних, культурних факторів і факторів середовища. Внутрішньою картиною простору є ментальна модель світу, на основі якої конструється реальність. Впливаючи на зовнішнє і внутрішнє середовище людини, можна протидіяти насильству як явищу.

Ключові слова: екосистемний підхід, насильство, ментальна модель світу, середовище.

Использование экосистемного подхода позволяет осуществить холистический взгляд на проблему насилия, которое рассматривается как результат сложного взаимодействия индивидуальных, групповых, социальных, культурных факторов и факторов среды. Внутренней картиной пространства выступает ментальная модель мира, на основе которой конструируется реальность. Влияя на внешнюю и внутреннюю среду человека, можно противостоять насилию как явлению.

Ключевые слова: экосистемный подход, насилие, ментальная модель мира, среда.

Application of the ecosystem approach allows a holistic view of the problem of violence which is the result of a complex interaction of individual, group, social, cultural and environmental factors. Inner space is a mental picture of the world model, based on which reality is constructed. Influence on external and internal environment of a person can oppose violence as a phenomenon.

Key words: ecosystem approach, violence, mental model of the world, environment.

Постановка проблеми. Тематика насильства є однією з найбільш обговорюваних у соціальній роботі. У численних літературних джерелах йдеться про проблеми насильства в сім'ї, гендерного насильства, насильства над дітьми, торгівлю людьми та використання дитячої праці, фізичне, психологічне та сексуальне насильство.

Дискусія щодо природи насильства розгортається навколо частозгадуваних біологічних підходів щодо природи агресії (З. Фройд, К. Лоренц), соціологічних підходів (класова теорія К. Маркса, феміністичні теорії), психологічних концепцій (екзистенційна теорія, «Анатомія деструктивності» Е. Фромма).

Пропонуються правові, соціальні, психологічні моделі, механізми та способи протидії насильству. Просвітницька (інформаційна) модель полягає у розповсюдженні інформації щодо проявів насильства та освіти в галузі прав людини. Силова модель передбачає застосування силових методів, правових санкцій щодо осіб, які порушують норми права у насильницький спосіб. Протилежною є гуманістична модель, до якої ми відносимо концепцію ненасильницького опору М. Ганді, християнський підхід М.Л. Кінга та виважений підхід А.Д. Сахарова. Зокрема, М. Ганді закликав до побудови більш справедливого суспільства ненасильницькими методами, оскільки насильство породжує насильство, створює замкнене коло. М.Л. Кінг запевняє, що всі зрушення «відбуваються у повній відповідності до Провидіння. Проте ми мусимо впевнитися, що сприймаємо їх належним чином... Нам треба прагнути